

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ УВ'ЯЗНЕННЯ АНГЛІЇ

Крисюк Ю.П.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Волинський національний університет ім. Лесі Українки
ORCID: 0009-0009-5530-948X
e-mail: petrovich77@ua.fm*

Крисюк Ю.П. Особливості становлення прогресивної системи ув'язнення Англії.

У статті досліджуються особливості становлення прогресивної системи ув'язнення в Англії. Зазначається, що передумовами впровадження даної системи були: збільшення числа засуджених, а отже, й ув'язнених; нестача в'язниць; децентралізованість й неефективність тогочасної системи тюремного ув'язнення; деморалізуючі наслідки виконання покарань. У 1838 році на розгляд уряду було подано основні положення для проведення реформи у пенітенціарній системі Англії. Результатом запропонованої реформи стало формування прогресивної системи ув'язнення. Зачатки англійської прогресивної системи виконання покарань знаходимо у діяльності капітана Д. Меконочі, який у 1840 році вперше застосував її положення до каторжних на острові Норфолк поблизу Австралії, куди відправлялися найнебезпечніші зі злочинців. У самій же Англії дана система була вперше запроваджена у 1842 році в Пентонвільській в'язниці (Pentonville Prison). Англійська прогресивна система виконання покарань передбачала кілька етапів ув'язнення: одиначне ув'язнення, яке відбувалося у спеціальних одиночних камерах; колективне ув'язнення із спільними роботами вдень та нічним роз'єднанням; умовно-дострокове звільнення. Система мала такі характерні риси: поступовість у суворості покарання, що залежала від самого арештанта; індивідуалізація виконання покарань, що базується на персональному щоденному аналізі ставлення ув'язнених до режиму та роботи; залучення ув'язнених до участі у забезпеченні тюремної діяльності; зрозумілість та доступність для кожного арештанта; значний виховний вплив на ув'язнених, більшість яких зацікавлена у пом'якшенні умов тримання у в'язниці; умовно-дострокове звільнення як найвища нагорода за гарну поведінку та сумлінну працю. Система мала значні успіхи й привернула до себе увагу фахівців та громадськості зменшенням рецидивної злочинності і різноманітним набором виховних заходів. Своє втілення вона знайшла й у сучасній пенітенціарній системі Англії, в якій виконання покарань у вигляді позбавлення волі організується за прогресивною системою, котра передбачає одиначне ув'язнення з подальшим переведенням у загальну камеру, де режим утримання має три ступені. Одним з основних елементів організації виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі, виступають класифікація та розподіл ув'язнених на чотири категорії. Відповідно до цих категорій існує чотири режими утримання ув'язнених.

Ключові слова: Англія, в'язниця, заслання, злочин, пенітенціарна система, покарання, тюремна реформа, ув'язнений, умовно-дострокове звільнення.

Krysiuk Yu.P. Features of the formation of the progressive prison system in England.

The article examines the peculiarities of the development of a progressive prison system in England. It is noted that the prerequisites for the implementation of this system were: an increase in the number of convicts, and therefore, prisoners; lack of prisons; decentralization and inefficiency of the prison system at that time; demoralizing consequences of execution of punishments. In 1838, the main regulations for reforming the penitentiary system of England were submitted to the government. The result of the proposed reform was the formation of a progressive prison system. The beginnings of the English progressive system of execution of punishments can be found in the activities of Captain D. McConochie, who in 1840 first applied its regulations to convict labourers on Norfolk Island

near Australia, where the most dangerous criminals were sent. In England itself, this system was first introduced in 1842 in Pentonville Prison. The English progressive penitentiary system provided for several stages of imprisonment: solitary confinement, which took place in special solitary cells; collective imprisonment with joint labor during the day and separation at night; parole. The system had the following characteristic features: gradualness in the severity of the punishment, which depended on the arrestee himself; individualization of execution of sentences, based on a personal daily analysis of prisoners' attitude to the regime and work; involvement of prisoners in the provision of prison activities; comprehensibility and accessibility for each detainee; significant educational influence on prisoners, most of whom were interested in softening prison conditions; parole as the highest reward for good behavior and conscientious work. The system had significant successes and attracted the attention of specialists and the public by reducing recidivism and a diverse set of educational measures. It also found its embodiment in the modern penitentiary system of England, in which the execution of prison sentences is organized according to a progressive system, which provides for solitary confinement with subsequent transfer to a general cell, where the regime of detention has three degrees. One of the main elements of organising and executing punishments related to deprivation of liberty is the classification and division of prisoners into four categories. According to these categories, there are four regimes of detention of prisoners.

Key words: England, prison, exile, crime, penitentiary system, punishment, prison reform, prisoner, parole.

Постановка проблеми. Генеза англійської пенітенціарної системи становить особливий інтерес для вітчизняних дослідників. Передусім таке становище спричинене значним вкладом англійської теорії і практики виконання тюремного покарання в світові досягнення у сфері поводження із засудженими. Практика виконання покарань в Англії, безумовно, й сьогодні, є загальновізнаним еталоном світових пенітенціарних реалій, має глибокий історичний досвід і функціонує на основі англійського права як ядра правової системи *common law* – загального права [1; с. 141].

Стан опрацювання. Питання прогресивної системи виконання покарань Англії досліджувало чимало науковців, зокрема: Андреященко Р.А., Бажанов О.І., Галкін-Враской М.Н., Гладишев С.І., Паше-Озерський М.М., Познишев С.В., Сліозберг Г., Смикалін А.С., Смірнов Л.Б., Тепляшин П., Bentham J., Blair C., Cross R., Du Cane E., Ewing A.C., Fox L., Hart H.L.A., Hood R., Howard J., Klare H., Mills A., Paterson A., Rose G., Ruggles-Brise E., Walker N., Webb S., Vicky K., Wootton B. та інші.

Метою статті є дослідження особливостей становлення прогресивної системи ув'язнення Англії та виявлення її істотних характеристик.

Вклад основного матеріалу. На початку XIX ст. у США та більшості європейських країн тюремне ув'язнення було основним видом кримінального покарання. Це зумовило не тільки розширення мережі пенітенціарних установ, створення місць ув'язнення з особливим режимом утримання арештантів, а й виникнення нових підходів до організації тюремної справи. Зокрема у тогочасній Англії гостро постала проблема реформи пенітенціарної системи. Спостерігачі зазначали, що умови утримання людей під вартою збільшують кількість потенційних рецидивістів. Система покарань англійського права на той час, на думку дослідників, була дуже проста і суворя. Найчастіше застосовувалося тюремне ув'язнення, заслання, тілесні покарання та страта. Англійська система покарань ніколи не передбачала їх поділу на основні та додаткові, тому покарання мали альтернативний характер і могли або замінювати, або доповнювати один одного. У країні зростала критика застосування тюремного ув'язнення та тілесних покарань, їх неефективності. Назрівала проблема нестачі в'язниць, їх некерованості. Уряду важко вдавалося контролювати умови утримання ув'язнених у місцевих в'язницях, які являли собою децентралізовану систему виправних установ. Невпорядкованість виконання покарання у вигляді тюремного ув'язнення, його деморалізуючі наслідки привернули до себе увагу влади та громадськості. Прагнучи очистити виправні установи від надмірної жорстокості, пенітенціарна наука спрямовувала всі сили на полегшення долі злочинця.

Уряд використав передові для того часу теоретичні розробки першопрохідників сучасної пенітенціарної науки в особі англійських дослідників Джона Говарда (1726–1790 рр.) та Джереми Бентама (1748–1832 рр.). У XVIII–XIX ст. вони розробили та запропонували суспільству класичні проекти пенітенціарних систем, які передбачали викорінення негативних чинників, що призво-

дять до злочинів шляхом залучення ув'язнених до праці у спеціальних майстернях, навчання трудовим спеціальностям, здобуття загальної освіти, морального впливу на особистість. Тогочасні теоретики та практики намагалися створити систему ув'язнення, що найбільш відповідає моральності виправного впливу, за допомогою якої можна було б повернути у суспільство повноцінного громадянина. Їхні прагнення поклали початок створенню в Англії у першій половині XIX ст. пенітенціарної системи, яка згодом отримала назву «прогресивна система». Головною її особливістю було застосування заохочення до ув'язнених за сумлінну працю та добру поведінку. Вона була покликана допомагати руху засудженому вперед, до свого виправлення через особистий розвиток шляхом застосування до нього різноманітних елементів (сходинок) цієї системи, а також засобів, що стимулюють його виправлення [2; с. 296].

До цього основним видом покарання в Англії було заслання. Найчастіше злочинців відправляли до Америки чи Австралії. Через те, що кількість засланців постійно зростала, а колоніальне управління не завжди могло забезпечити їхню трудову зайнятість, у 1822 році уряд прийняв рішення віддавати їх на роботу до приватних осіб. Ця система називалася асигнаційною: ув'язнені потрапляли в повну кабалу до господарів, на тривалий строк, який іноді сягав 10–12 років, і не мали права працювати на себе [3; р. 340, 351]. Це було тяжким тягарем для них й, окрім того, безпосередньо торкалося інтересів вільного населення.

В результаті ситуація загострилася до межі, тому уряд був змушений переглянути практику національного заслання та поступово здійснити тюремну реформу. У 1838 році спеціально створений при палаті громад на вирішення цього питання комітет представив на розгляд уряду основні положення для проведення перетворень у пенітенціарній сфері, головним з яких визнавалося таке: злочини, які караються засланням, повинні каратися попереднім ув'язненням та тяжкими роботами в англійських колоніях терміном від 2 до 5 років. Діяльність уряду показала, що Англія усвідомила недоліки свого тюремного устрою і активно почала застосовувати до ув'язнених виправні засоби, котрі передували засланням, яке з 40-х років XIX ст. стало доповненням до тюремно-виправного покарання. Крім того, в цей період в Англії вже існувало два види в'язниць: пенітенціарії, де ув'язнені утримувалися не менше 3 років, та місцеві в'язниці для виконання нетривалого покарання. Останні організовувалися переважно за системою одиночного ув'язнення. Все це вигідно відрізняло Англію з-поміж інших країн, привертаючи до неї увагу фахівців і спонукаючи інші держави переймати у неї досвід.

Зачатки англійської прогресивної системи виконання покарань знаходимо у діяльності капітана Д. Меконочі, який у 1840 році вперше застосував її положення до каторжних на острові Норфолк поблизу Австралії, куди відправлялися найнебезпечніші зі злочинців. За введеними ним правилами становище каторжних поступово погіршувалося чи поліпшувалося залежно від їхньої поведінки. Праця, поведінка і старанність ув'язненого оцінювалися спеціальними знаками – марками (тому цю систему у літературі іноді називають марочною). Вона практично одразу дала позитивні результати: рівень рецидиву у в'язницях Норфолка не перевищував 5–7%, тоді як у багатьох інших країнах становив 35%. За задумом Д. Меконочі, ув'язнення складалося з цілого ряду поступових полегшень для злочинця або переходів з класу в клас, за яких режим та тюремна дисципліна значно пом'якшувалися. Арештантам за успіхи у роботі і зразкову поведінку видавалися спеціальні зовнішні відзнаки, підвищувалася оплата праці, з якої, проте, здійснювалися відрахування у разі скоєння провин і допущення недбалості. У той же час для спонукання ув'язнених до виправлення було введено такі елементи кримінально-виконавчого характеру як скорочення строків покарання та умовно-дострокове звільнення. Вони послужили досить дієвим засобом утвердження порядку та моральності у в'язниці й всіляко сприяли перевихованню злочинців. У цьому випадку особисто зацікавлений і бажаючий отримати якнайшвидше полегшення арештант, природно, прагнув до того, щоб неухильно виконувати тюремні правила, а його воля була, передусім, спрямована на зразкову поведінку і сумлінну працю, щоб скоротити термін тюремного ув'язнення.

Згідно з прогресивною системою виконання покарань усі ув'язнені ділилися на три класи. До класу «Зірки» зараховувалися злочинці, які раніше не піддавалися кримінальному покаранню і визнані судом нерозбещеними. Арештанти цієї категорії носили на одязі особливу зірку, чим і пояснюється їхня назва. Другий – перехідний клас, до якого входили арештанти, які раніше зазнавали засудження за нетяжкі злочини, а також особи, засуджені вперше і визнані негідними носити зірку через свою моральну подобу і минуле життя. Ув'язнені цього класу, за умови виправлення,

могли бути переведені в клас «зірки». Третій клас – рецидивісти, тобто особи, які повторно вчинили тяжкі злочини, а також особи, які порушили вимоги умовно-дострокового звільнення [4; с. 67].

Як показала практика, порушення в колонії були дуже рідкісним явищем: злочинці, розуміючи переваги свого становища, досить розумно та раціонально розпоряджалися ними. Система капітана Д. Меконочі робила життя ув'язнених близьким до звичайного, надаючи їм право вибору лінії своєї поведінки. «Стара система, – вважав Д. Меконочі, – не створює арештантам жодних спонук для боротьби, не дає змоги набути міць та незалежність характеру. Тюремник змушує їх діяти і навіть існувати за наказом... Запропонована ж мною система теж карає злочинців, ставить їх у найневигідніше становище, але в той же час дає їм можливість виплутатися з цього положення їх власними зусиллями і старанням» [5; р 176]. Отже, перехід з одного класу до іншого, а відтак і користування пільгами залежали від зусиль самих ув'язнених. Причому кожен із них знав про наслідки та результати таких переходів, а також про те, що для цього потрібно. Відповідно до системи Д. Меконочі позбавлення волі виконувалося у три етапи: 1) одиночне ув'язнення, яке відбувалося у спеціальних одиночних камерах; 2) колективне ув'язнення із спільними роботами вдень та нічним роз'єднанням; 3) умовно-дострокове звільнення.

Одиночне ув'язнення тривало в залежності від початкової категорії засудженого перші три, шість або дев'ять місяців і було спрямоване на усвідомлення й переосмислення злочинцем своїх дій і свого ставлення до життя в цілому. Адже за таких умов він був позбавлений соціального контакту з подібними собі. Тому вважалося, що особа в умовах самотності і відсутності негативного впливу зі сторони інших злочинців здатна змінитися у кращу сторону, в першу чергу, ментально на духовному рівні. На другому етапі особу повертали у соціальне середовище в межах установи виконання покарань, де завдяки спільній праці вона поступово проходила процес первинної соціалізації, здобувала нові навички. Для ув'язнених цей етап ставав справжнім подихом життя.

У самій же Англії класифікація ув'язнених як складова частина пробації, яка передбачає використання засуджених на громадських роботах, була вперше запроваджена у 1842 році в Пентонвільській в'язниці (Pentonville Prison). Було вироблено критерії, яким має відповідати праця ув'язнених, що сприяє виправленню засуджених. Вона повинна бути: 1) досить важкою; 2) здатною забезпечити арештанту існування на волі; 3) достатньою для покриття витрат на утримання арештанта у в'язниці.

У 1864 році у в'язницях Англії була введена класова система («система марок») для ув'язнених, засуджених до примусових робіт. Поділ здійснювався на п'ять класів: пробаційний, третій, другий, перший та спеціальний [6; с. 108]. Щодня в ході старанної праці та справної роботи арештант повинен заслужити певну кількість балів, або марок. За порушення режиму роботи кількість балів могла бути зменшена, і тоді арештант піддавався покаранню. «Особа, яка не хоче працювати, втрачає всі привілеї, які їй надані; і якщо вона справді погано поводить себе і вперто порушує режим, її карають ув'язненням у камері, позбавленням матраца та дістою з хлібом і водою протягом трьох днів. Ув'язнений, який працює і поводить себе справді добре, отримує повні бали, вісім на день, і заробляє звільнення від покарання та додаткові винагороди в кінці терміну. Оцінки виставляються наглядачем та інструктором під керівництвом старшого наглядача та начальника. Вживається багато запобіжних заходів, щоб запобігти фаворитизації або недооцінці непопулярного в'язня з боку офіцера. Будь-який проступок такого характеру карався миттєвим звільненням офіцера» [7; р. 14]. За особливо інтенсивну працю – винагорода збільшувалася, але не більш ніж на 2 бали. Залежно від кількості балів, набраних протягом місяця, засудженому надавалися пільги, в тому числі й переведення до вищого класу, або ж він піддавався покаранню аж до пониження у класі. Щоб бути достроково звільненим, ув'язнений мав пройти перші чотири класи.

Досліджуючи першу британську в'язницю для жінок Вокінг (Woking Female Convict Prison), яка функціонувала у період з 1869 по 1895 роки у містечку Кнафіл, письменник Ф.У. Робінсон у своїй статті в журналі *The Graphic* від 7 вересня 1889 року описує одяг ув'язнених. Зокрема він зазначає, що кожен клас має свій стиль вбрання, який необхідний у тому числі для ідентифікації засуджених. І всього у в'язниці Вокінг п'ять класів: пробаційний клас – особи, які знаходяться перші дев'ять місяців; третій клас – особи, які знаходяться наступні дев'ять місяців; другий клас – особи, які знаходяться «третьою» дев'ять місяців; перший клас – особи, які знаходяться «четвертою» дев'ять місяців, спеціальний клас – особи, яким залишилося дев'ять місяців до звільнення. Відповідними кожному класу є якість та дизайн вбрання [8].

При вивченні в'язниць Англії XIX ст. особливий інтерес викликає інститут умовно-дострокового звільнення. Досягши вищого класу та отримавши необхідну кількість марок, ув'язнений міг бути умовно-достроково звільнений. Наслідком такого звільнення були суттєві правообмеження на свободі і воно могло наступити після відбуття не менше 3/4 терміну покарання для осіб чоловічої статі та 2/3 – для жінок. Здійснювалося умовно-дострокове звільнення за поданням спеціальної посадової особи з адміністрації в'язниці – статс-секретаря. А скасування звільнення провадилося судом за поданням поліції.

Отже, англійська прогресивна система виконання покарань передбачала кілька етапів ув'язнення і мала такі характерні риси: 1) поступовість у суворості покарання, що залежала від самого арештанта; 2) індивідуалізація виконання покарань, що базується на персональному щоденному аналізі ставлення ув'язнених до режиму та роботи; 3) залучення ув'язнених до участі у забезпеченні тюремної діяльності; 4) зрозумілість та доступність для кожного арештанта; 5) сильний виховний вплив на ув'язнених, більшість яких зацікавлена у пом'якшенні умов тримання у в'язниці; 6) умовно-дострокове звільнення як найвища нагорода за гарну поведінку та сумлінну працю.

Успіхи системи не підлягали сумніву: моральний вигляд арештантів докорінно змінився; деякі вчені приписували їй заслугу скорочення числа тяжких та особливо тяжких злочинів. Всупереч тому, що утримання одного ув'язненого в Англії було найдорожчим у світі [9; с. 34], система привернула до себе увагу фахівців та громадськості зменшенням рецидивної злочинності та різноманітним набором виховних заходів. Тому її початки знайшли відображення в багатьох країнах Європи, у тому числі й в Україні.

Щодо сучасної тюремної системи Англії, то вона до сьогодні практично не змінилася. Виконання покарань у вигляді позбавлення волі організується, як і раніше, за прогресивною системою, яка передбачає одиночне ув'язнення з подальшим переведенням у загальну камеру, де режим утримання має три ступені. Одним з основних елементів організації виконання покарань в Англії, пов'язаних з позбавленням волі, виступають класифікація та розподіл ув'язнених, мета яких – захистити основну масу засуджених від впливу на них осіб, що негативно характеризуються.

На сьогоднішній день, відповідно до інформації, поданої на офіційному сайті уряду Великобританії, в Англії існує чотири режими утримання ув'язнених чоловічої статі, які співвідносяться з різними типами в'язниць. Вони поділяються на заклади закритого типу (категорії А, В, С) та відкритого (D):

Категорія «А» – в'язниці максимального рівня безпеки. У них містяться ув'язнені, які у разі втечі становлять найбільшу загрозу для суспільства, поліції чи національної безпеки.

Категорія «В» – місцеві (Local prisons) та «навчальні» в'язниці (Training prisons) – аналог виправних колоній середнього рівня безпеки за кримінально-виконавчим кодексом України. У місцевих в'язницях утримуються ув'язнені, яких засуджено на нетривалий строк з цієї конкретної місцевості, що доставлені безпосередньо з місцевого суду та особи, котрі взяті під варту й очікують на передання суду і винесення вироку. «Навчальні» в'язниці пропонують низку навчальних заходів для ув'язнених. В них утримуються ув'язнені засуджені на тривалі терміни з суворими умовами.

Категорія «С» – в'язниці для навчання та переселення. Більшість ув'язнених перебувають у категорії «С». У цих закладах ув'язненим надається можливість розвивати власні навички, щоб вони могли знайти роботу та повернутись у суспільство після звільнення.

Категорія «D» – в'язниці відкритого типу. Ці в'язниці мають мінімальний рівень безпеки і дозволяють ув'язненим проводити більшу частину свого дня поза межами в'язниці з допуском до роботи, навчання або з іншими цілями переселення. У відкритих в'язницях містяться лише ув'язнені, які пройшли оцінку ризику та визнані придатними для відкритих умов.

Жінок і молодь класифікують і утримують у закладах закритого або відкритого типу відповідно до ризиків, які може становити особа. У пенітенціарній системі Великої Британії під категорією молодь слід розуміти осіб віком від 21 до 25 років [10; р. 3].

Жінки та молодь, які вважаються групою ризику, відносяться до категорії «обмеженого доступу» (Restricted status), тобто їх можна утримувати лише у в'язницях закритого типу. У виняткових випадках жінок і молодь можна утримувати у в'язницях суворого режиму (аналог категорії «А» в'язниць для чоловічої статі). Отже для жінок та молоді у Англії наразі існує три категорії закладів пенітенціарної системи.

Окрім того для осіб віком від 18 до 21 року існують «Установи для молодих правопорушників» (Young Offender Institution – YOІ), які є пенітенціарними установами, дуже схожими на в'язниці для дорослих.

Для неповнолітніх осіб функціонують «Опікунські заклади» (Youth Custody). У цих установах перебувають молоді люди віком до 18 років, які були засуджені судами до тримання під вартою [11].

Співробітники пенітенціарних установ оцінюють ув'язнених відразу після винесення вироку задля визначення відповідної установи виконання покарань, куди їх буде в подальшому доставлено. Після призначення судом покарання у вигляді позбавлення волі засуджений прямує до центру класифікації тюремної служби, де проходить медичне, психологічне, психіатричне обстеження, вивчається іншими фахівцями. Основним фактором, що впливає на розподіл, є категорія безпеки, тому до уваги беруться рекомендації фахівців. При цьому розглядаються особистісна сумісність із певними типами умов ув'язнення, медичні та психіатричні показання, потреба у проведенні певних реабілітаційних програм, пов'язаних із скоєним злочином, близькість до будинку чи місця проживання його ймовірних відвідувачів, потреби, пов'язані з освітою чи професійною підготовкою. В подальшому оцінка здійснюється протягом усього терміну перебування у в'язниці, щоб відслідковувати динаміку змін у поведінці, а також визначати, чи ще належать ув'язнені до відповідної категорії. У процесі відбування покарання багато засуджених переходять у категорію з меншим ступенем небезпеки, при цьому щодо них виноситься ухвала про зменшення суспільної небезпеки та, відповідно, небезпеки втечі. Деякі ув'язнені переходять у категорію вищого ступеня небезпеки, ніж передбачалося. Це означає, що у певний момент відбування покарання можуть виникнути достатні підстави зміни категорії безпеки, яку було визначено ув'язненому спочатку. У випадку підвищення рівня ризику/небезпечності ув'язнених або його зниження персонал пенітенціарної установи може вжити заходів для переведення їх до в'язниці відповідної категорії.

Висновки. Англійська пенітенціарна система цілком справедливо вважається не тільки найдавнішою в Європі, але й завдяки постійному реформуванню достатньо досконалою і де в чому навіть незвичайною. Вона, як і раніше, залишається однією з провідних, а тому виступає взірцем для аналогічних систем інших країн. Прогресивна система як особливий порядок виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі пов'язана з розвитком кримінально-правових поглядів, з еволюцією ідей і теорій відносно кримінального покарання та являється продуктом такої еволюції. Саме тому досвід реформування англійської пенітенціарної системи, є надзвичайно важливим та цінним у світлі подальшого розвитку цього напрямку в нашій державі. Заходи щодо реформування пенітенціарної системи України мають бути розроблені з урахуванням останніх досягнень у різних напрямках науки, передової міжнародної практики та світового досвіду у сфері виконання кримінального покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крисюк Ю.П. Англійська філософсько-правова теорія (Дж. Говард, В. Палей, І. Бентам) як підґрунтя реформ у пенітенціарній системі України. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпропетровськ, 6–7 травня 2016 р. ГО «Правовий світ», 2016. С. 141–143.
2. Кревсун О.М. Історія становлення прогресивної системи виконання покарань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 296. URL: <https://elar.naiuau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ec91371c-fc56-42e5-9494-78f48139097e/content>.
3. Mills A. Historical Sketch of the system of transport of criminals. *Colonial Constitutions*. L., 1825. P. 340, 351.
4. Познышев С.В. Очерки тюремоведения. М., 1915. 302 с.
5. International congress on the prevention and repression of crime. Washington, 1872. 493 p.
6. Слиозберг Г. Тюрьма в Англии (по книге Dr. Aschrott. P. S. Straffensystem and Gefängniswesen in England. Berlin 1887). *Юридический вестник*. Г. 20. 1888. Т. 27 [No 1]. КН. 1 (январь). С. 103–131.
7. Paterson A. Our prisons. London, 1911. H. Rees, ltd., 63 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc2.ark:/13960/t8gf0r365&seq=8>.
8. Staveley-Wadham R. 'In Durance Vile' – Exploring Life Behind Prison Bars Over A Century Ago. The British Newspaper Archive Blog | Amazing finds and news from over 300 years of historical newspapers. URL: <https://blog.britishnewspaperarchive.co.uk/2021/04/15/exploring-life-behind-prison-bars/> (date of access: 11.02.2024).

9. Галкин-Враской М. Н. Материалы по изучению тюремного вопроса. СПб., 1868. 188 с. URL: <https://elibrigo.ru/safe-view/123456789/61240/1/MTgyMDA1OThfR2Fsa2luLVZyYXNrb2ksIE1paGFpbCBOaWtvbGFldmljaCAoMTgzNC0xOTE2KS4gTS5wZGY=> (date of access: 12.02.2024).
10. Young Adults Member Guidance. *The Parole Board*. August 2021. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6128ab87d3bf7f63b086cbe4/Guidance_on_Young_Adults_V1.0_FINAL_WEB.pdf (date of access: 11.02.2024).
11. Your A-D guide on prison categories – Working in the Prison and Probation Service. *Working in the Prison and Probation Service*. URL: <https://prisonjobs.blog.gov.uk/your-a-d-guide-on-prison-categories/> (date of access: 12.02.2024).